



# דתישבו

בס"ד

פרשת מקץ, תשע"ז, מספר 1201

## יעקב ויוסף - על פינוק הורי ועל ערכים

מירי פאוסט

המוסרית שהנחתה אותו, ושמקורה בקשר שלו לא-לוהים ובמחויבות המוסרית הנובעת ממנו ("וחטאתי לא-להים"). מחויבות זו היא שמאפשרת לו שלא להיענות לאשת אדוניו. יותר מכך, הוא בוחר להסתכן בהכרעה המוסרית שתביא לכך שהוא יענש בחומרה כתוצאה מנקמנות, כפי שאכן קרה בהמשך.

הפרשנות העוסקת בסיפור יוסף ואשת פוטיפר מכוונת באופן ברור לזיהוי הכוח המניע שמאחורי התנהלותו הערכית של יוסף. אחד משני האמוראים, רב או שמואל, אומר (סוטה לו ע"ב), שכאשר נכנס יוסף לבית שהייתה בו אשת אדוניו "לעשות מלאכתו", הוא בעצם התכוון להיענות לה. בהמשך לדברי האמוראים, הגמרא מביאה ברייתא מבית מדרשו של רבי ישמעאל, ולפיה, יכולתו להימנע ממעשה זה נבעה, בסופו של דבר, מכך שדמות דיוקנו של אביו נראתה לו בחלון. העמדת דמותו של אביו לנגד עיניו היא שנתנה ליוסף את הכוח לקבל את ההחלטה לברוח מאשת אדוניו. תמיכה לכך, שהמחויבות המוסרית העמוקה של יוסף מנעה ממנו להיכשל בניסיון הקשה שהועמד בו, מצויה גם בפירושים למילה "וַיִּמְאָן" (לט:ח). כך למשל, רבי משה אלשיך (אלשיך לתורה בראשית, פרשת וישב) וכן רבי שמואל בורנשטיין מסוכטשוב ("שם משמואל" בראשית פרשת וישב, שנת תרע"א) כותבים, שהמאיון נעשה מתוך רובד פנימי עמוק ומוחלט בנפש של יוסף, כך שההתלבטות שהייתה עלולה להסתיים בכישלון מוסרי, הוכרעה על ידי החלטה גמורה, חסרת היגיון כביכול.

הפרשנות מבית מדרשו של רבי ישמעאל מקשרת, כאמור, את דמותו של יעקב בתודעתו הפנימית של יוסף עם תחושת החטא "לא-להים", ומצביעה על הקשר אב-בן כעומד ביסוד הקרבה והמחויבות של יוסף לא-לוהיו. קשר זה עולה גם מפירושו של רש"י לפסוק המופיע בהמשך, בפרשת "ויגש", "וַיִּדְבְּרוּ אֵלָיו אֵת כָּל דְּבָרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם וַיֵּרָא אֶת הָעֵגְלוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח יוֹסֵף לְשֵׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם" (מה:כז). על פי פירוש זה, "סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו, בפרשת עגלה ערופה. זהו שנאמר וַיֵּרָא אֶת הָעֵגְלוֹת אֲשֶׁר שָׁלַח יוֹסֵף

בפרשתנו בולטת מאד נטייתו של יוסף, המופיעה שוב ושוב גם בפרשות נוספות, להזכיר את א-לוהים כמי שעומד לנגדו תמיד ומכוון את דרכו הערכית והמוסרית. התנהלות זו מהווה רכיב כה מרכזי באישיותו, עד כי היא מושכת את תשומת הלב של כל מי שבא במגע עמו, ומעלה את השאלה המסקרנת על מקורות ההשראה שלה. שאלה זו מעניינת במיוחד לאור היציבות והעמידות של תחושת הקרבה והמחויבות לא-לוהים מצדו של יוסף - הן בנסיבות חיים קשות במיוחד, למשל כאסיר בתחתית המדרגה, והן בתקופות חיים של עשייה ויצירה מתוך עמדת כוח ושררה, המזמנות פיתויים מוסריים גדולים - וכל זאת לאחר שנים רבות שבהן היה יוסף מנותק מסביבתו הטבעית.

כך למשל, בתחילת הפרשה, כאשר יוסף מורץ מהבור ומובא לפני פרעה הוא אומר לו: "בְּלִעְדֵי אֱ-לֹהִים יַעֲנֶה אֶת שְׁלוֹם פְּרַעֲה" (מא:טז). בהמשך ניכר מדברי פרעה, כי המסר הזה אכן נתפס על ידי הסביבה כמאפיין מהותי של יוסף, ופרעה עצמו אומר לעבדיו: "הֲנִמְצָא כֵּזֶה אִישׁ אֲשֶׁר רוּחַ אֱ-לֹהִים בּוֹ?" (מא:לח), וכן הוא אומר ליוסף: "אַחֲרַי הוֹדִיעַ אֱ-לֹהִים אוֹתְךָ אֶת כָּל זֹאת אֵין נִבּוֹן וְחָכֵם כְּמוֹךָ" (מא:לט). גם בפגישתו של יוסף עם אחיו הוא מצהיר בפניהם: "אֶת הָאֱ-לֹהִים אֲנִי יָרָא" (מב:יח).

הזיקה החזקה של יוסף לא-לוהים, המכוונת אותו בכל אירוע בחייו הבוגרים, ניכרת כבר קודם לכן, ומגיעה לשיאה בפרשה הקודמת, "וישב", במפגש הטעון עם אשת פוטיפר. גם שם, פוטיפר אדוניו מבחין מיד "כִּי ה' אֵתוֹ וְכֹל אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה ה' מְצַלִּיחַ בְּיָדוֹ" (לט:ג). בהמשך, כאשר אשת פוטיפר מנסה לפתות אותו, הוא עונה לה במילים הבאות: "וְאִיךָ אֶעֱשֶׂה הָרָעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחָטָאתִי לֹא-לֹהִים" (לט:ט). תגובה זו מצביעה על כך, שיכולתו של יוסף לעמוד בניסיון הקשה של הפיתוי המיני נבעה ממערכת הערכים

\* פרופ' מירי פאוסט היא רקטור האוניברסיטה וראש המעבדה למוח ושפה במחלקה לפסיכולוגיה ובמרכז הרב-תחומי לחקר המוח ע"ש גונדה.

למצרים, ומדגישה את ההיבט החיובי ארוך הטווח של האהבה והקרבה הנפשית שהובילו לפינוק הרב שהרעיף יעקב על יוסף בשלבים המוקדמים של חייו. נראה שאותה מערכת יחסים חמה וקרובה בין האב לבנו היא זו ששימשה בהמשך חייו של הבן אמצעי מרכזי להעברת המסרים הערכיים של האב, באופן שהעניק להם עמידות לאורך כל חייו של יוסף, על מעלותיהם ומורדותיהם. מעבר לכך, היא כנראה זו שגרמה לכך שכל מי שנפגש ביוסף הרגיש בעצמה הרוחנית והערכית המיוחדת המאפיינת אותו. רעיון זה מובע היטב בפירוש נוסף שרש"י מביא לביטוי "בן זקנים" - "כל מה שלמד משם ועבר מסר לו" (רש"י, לז:ג). הפירוש מקשר את הביטוי, המובא כסיבה לאהבה ולפינוק המאפיינים את יחסו של יעקב כלפי יוסף, עם הטמעה מוצלחת וארוכת טווח של מסר ערכי. באופן זה מדגיש סיפור חייו של יוסף את חשיבותה המרכזית של מערכת יחסים בין-דורית טובה ומפנקת בבניית אדם בעל עמוד שדרה ערכי ומוסרי עמיד ויציב, אבל זאת בתנאי שהיא בנויה על קשר אמתי של אהבה וקרבה נפשית, ומלווה בהעברת מסרים חינוכיים-ערכיים ראויים.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www.biu.ac.il/JH/Parasha>  
כתובת דוא"ל של הדף: [dafshv@mail.biu.ac.il](mailto:dafshv@mail.biu.ac.il)  
הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן  
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר  
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

ולא נאמר 'אשר שלח פרעה'. פרשת "עגלה ערופה" עוסקת בסוגיה של אחריות מוסרית מוחלטת, והפירוש מדגיש את העובדה שיוסף היה מושפע לאורך כל שנותיו מלימודו עם אביו, ומהערכים המוסריים שקיבל ממנו, למרות השנים הרבות שחלפו מאז והמרחק הפיזי הרב ביניהם, ולמרות התלאות הרבות שעבר בתקופה הארוכה של הניתוק.

כאשר עוסקים בקשר העמוק שבין קרבתו של יוסף לא-לוהים לבין יחסיו המוקדמים עם אביו, עולה כמובן השאלה על מהות היחסים האלה. התורה מספרת על האהבה הגדולה של יעקב ליוסף, ועל הזדהות פנימית עמוקה ביניהם: "וַיִּשְׁרָאֵל אֶהָב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בְּנָיו כִּי בֶן זִקְנִים הוּא לוֹ" (לז:ג). אחד הפירושים שרש"י מביא לאהבה מיוחדת זו הוא, "שהיה זיו איקונין שלו דומה לו". הצירוף של הדמיון הגדול ביניהם עם ההשלמה ההדדית בתכונותיהם מצוין, גם על ידי פרשנים מאוחרים יותר, כמקור לחיבור החזק, הנדיר בעצמתו, בין יעקב ליוסף. כך, למשל, השל"ה כותב (פרשת וישב מקץ ויגש ב"תורה אור"): "ובאמת יוסף הוא יעקב... והוא משך התפארת שהוא יעקב, על כן 'אֵלֶּה תִּלְדוּת יַעֲקֹב יוֹסֵף' (בר' לז:ב)". גם ספר הזוהר (זוהר חדש פרשת תרומה כרך א', דף ס"ט, ב' - ע"ט, א') ורבי נחמן מברסלב (ליקוטי מוהר"ן תורה צב) מתארים את הקשר המיוחד שבין יעקב ליוסף ככזה שמתאפיין בשילוב מופלא של אישיותם ותכונותיהם, ומביא לכך שהם משלימים זה את זה.

עם זאת, לא ניתן להתעלם מכך שהאהבה הגדולה וההזדהות העמוקה שבין יעקב ליוסף נראות כמובילות להתנהלותו הבעייתית של יעקב מול יוסף ואחיו; התנהלות המעלה תהיות לא מעטות. כידוע, מערכת היחסים בבית יעקב מתאפיינת בהעדפה בוטה של יעקב את יוסף על פני כל אחיו, וביחס מיוחד ומפנק, אשר בא גם לידי ביטוי חיצוני ברור בכתונת הפסים שעשה לו: "וַיִּשְׁרָאֵל אֶהָב אֶת יוֹסֵף מִכָּל בְּנָיו... וְעָשָׂה לוֹ כְּתֹנֶת פְּסִים" (לג:ג). הפינוק וההעדפה של יוסף גוררים גם ביקורת של הפרשנים, ונתפסים כמקור להתנהלות שיוצרת קנאה ושנאה מצד אחיו, ומביאה לאסונות המשפחתיים שבאו כתוצאה מהן (רש"י, לז:ב). מעבר לכך, בשלבים המוקדמים של חייו נראה שיוסף מנצל לרעה את היחס המיוחד שזכה לו מצד אביו, ומתנשא על אחיו בחוסר רגישות, כמו למשל בסיפור חלומותיו. יוסף נראה כמרוכז בעצמו ("והוא נער - מתקן בשערו ממשמש בעיניו כדי שיהיה נראה יפה", רש"י, לז:ב), ואף מביא דיבת אחיו רעה לפני אביהם. תיאורים אלה מדגישים את הצד הבעייתי של פינוק יתר, במיוחד כאשר הוא מלווה בהעדפה.

אולם באופן מעניין, התמונה הראשונית מתהפכת בהמשך, עם ירידתו של יוסף